

Για τη σειρά της Αρχαίας Ελληνικής γραμματείας «ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ»
ελήφθησαν υπ' όψιν οι στερεότυπες εκδόσεις *Oxford Classical Texts*
και *BSB B.G. Teubner Verlagsgesellschaft* καθώς και οι:

- *Loeb Classical Library*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, London, William Heinemann Ltd.
- *Les Belles Lettres*. Collection des Universités de France, publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé.
- *Tusculum Bücherei*. Heimeran Verlag, München.
- *I poeti greci tradotti da Ettore Romagnoli*. Bologna, Nicola Zanichelli editore.
- *Pubblicazioni dell' istituto universario di magistero di Catania*. Serie filosofica. Testi e documenti.
- *Les auteurs grecs expliqués d'après une méthode nouvelle par deux traductions françaises: l'une littéraire et juxtapaléaire présentant le mot-à-mot français en regard des mots grecs correspondants, l'autre corrigée et précédée du texte grec*. Paris, Librairie Hachette et Cie.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΕΙΡΑΣ
ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΕΡΓΟΥ
ΑΘΗΝΑ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
190 ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ 190

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

Α Π Α Ν Τ Α

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ Α'

ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΣΙΒΙΛΙΣΤΙΚΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΧΟΛΙΑ
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΚΑΚΤΟΥ

ΕΠΟΠΤΕΙΑ
Δ^ο Η. Π. ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ

Κ Α Κ Τ Ο Σ

35 μόνον ὅσον αἱ τῶν θεῶν εἰκόνες, τοὺς ὑπολειπομένους πάντες φαῖεν ἂν ἀξίους εἶναι τούτοις δουλεύειν. εἰ δ' ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦτ' ἀληθές, πολὺ δικαιότερον ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦτο διωρίσθαι· ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ῥᾶδιον ἰδεῖν τότε τῆς ψυχῆς κάλλος καὶ τὸ τοῦ σώματος. ὅτι μὲν τοίνυν
1255a εἰσὶ φύσει τινὲς οἱ μὲν ἐλεύθεροι οἱ δὲ δοῦλοι, φανερόν, οἷς καὶ συμφέρει τὸ δουλεύειν καὶ δίκαιόν ἐστιν.

6. Ὅτι δὲ καὶ οἱ τὰναντία φάσκοντες τρόπον τινὰ λέγουσιν ὀρθῶς, οὐ χαλεπὸν ἰδεῖν. διχῶς γὰρ λέγεται τὸ
5 δουλεύειν καὶ ὁ δοῦλος. ἔστι γὰρ τις καὶ κατὰ νόμον δοῦλος καὶ δουλεύων· ὁ γὰρ νόμος ὁμολογία τίς ἐστιν ἐν ἧ τὰ κατὰ πόλεμον κρατούμενα τῶν κρατούντων εἶναι φασιν. τοῦτο δὴ τὸ δίκαιον πολλοὶ τῶν ἐν τοῖς νόμοις ὡςπερ ῥήτορα γράφονται παρανόμων, ὡς δεινὸν <ὄν> εἰ τοῦ βιάσασθαι δυναμένου καὶ κατὰ δύναμιν κρείττονος
10 ἔσται δοῦλον καὶ ἀρχόμενον τὸ βιασθέν. καὶ τοῖς μὲν οὕτως δοκεῖ τοῖς δ' ἐκείνως, καὶ τῶν σοφῶν. αἴτιον δὲ ταύτης τῆς ἀμφισβητήσεως, καὶ ὃ ποιεῖ τοὺς λόγους ἐπαλλάττειν, ὅτι τρόπον τινὰ ἀρετὴ τυγχάνουσα χορηγίας καὶ βιάσασθαι δύναται μάλιστα, καὶ ἔστιν ἀεὶ τὸ
15 κρατοῦν ἐν ὑπεροχῇ ἀγαθοῦ τινος, ὥστε δοκεῖν μὴ ἄνευ ἀρετῆς εἶναι τὴν βίαν, ἀλλὰ περὶ τοῦ δικαίου μόνον εἶναι τὴν ἀμφισβήτησιν (διὰ γὰρ τοῦτο τοῖς μὲν εὐνοία δοκεῖ τὸ δίκαιον εἶναι, τοῖς δ' ἀπὸ τοῦτο δίκαιον, τὸ τὸν κρείττονα ἀρχειν)· ἐπεὶ διαστάντων γε χωρὶς τούτων
20 τῶν λόγων οὔτε ἰσχυρὸν οὐθὲν ἔχουσιν οὔτε πιθανὸν

ὅσο διαφέρουν ἀπὸ τὰ ἀγάλματα των θεῶν⁵², τότε ὅλοι θα ἰσχυρίζονταν ὅτι ὅσοι μειονεκτοῦν θα ἀξίζε να εἶναι δούλοι τους. Κι αν τούτο αληθεύει για το σώμα, πολύ περισσότερο δικαιολογείται να ἰσχύει για την ψυχὴ· την ομορφιά ὁμως της ψυχῆς⁵³ δεν μπορούμε να τη δούμε το ἴδιο εύκολα, ὅπως την ομορφιά του σώματος⁵⁴. Εἶναι λοιπὸν φανερό ὅτι ἀπὸ τη φύση τους ἄλλοι εἶναι ἐλεύθεροι καὶ ἄλλοι δούλοι, καὶ τους συμφέρει καὶ εἶναι δίκαιο οἱ τελευταῖοι να παραμείνουν δούλοι.

6. Ὡστόσο δεν εἶναι δύσκολο να διαπιστώσουμε ὅτι κατὰ κάποιον τρόπο κρῖνουν σωστά καὶ ὅσοι ἰσχυρίζονται τα αντίθετα. Με δυο τρόπους καθορίζεται η δουλεία καὶ ο δούλος, εἴτε ἀπὸ τη φύση εἴτε με τον νόμο. Πράγματι εἶναι δυνατόν να εἶναι κάποιος δούλος σύμφωνα με τον νόμο, γιατί ο νόμος εἶναι εἶδος συνθήκης, σύμφωνα με την οποία τα λάφυρα του πολέμου ἀνήκουν στους νικητές. Ὡστόσο πολλοὶ νομικοὶ καταδικάζουν αὐτὸ τον νόμο, ὅπως θα καταδίκάζαν τον ῥήτορα που προτείνει παράνομα μέτρα⁵⁵, ἐπειδὴ κατὰ τη γνώμη τους εἶναι φοβερό κάποιος να υποκύπτει στη βία καὶ να εξουσιάζεται ἀπὸ κάποιον που ἐπιβάλλεται με τη βία. Ἀλλὰ καὶ οἱ σοφοί⁵⁶ δεν ἔχουν ὅλοι την ἴδια γνώμη πάνω στο ζήτημα. Αἰτία της ἀμφισβήτησης καὶ της ἀνταλλαγῆς θεωριῶν εἶναι η ἀποψη ὅτι κατὰ κάποιον τρόπο η ἀρετή⁵⁷ ἔχει τὸ δικαίωμα να μεταχειριστεῖ βία, αν βρει τα μέσα, καὶ ὅτι η ἐπικράτηση οφείλεται πάντα στην ὑπεροχὴ ως προς κάποιον ἀξία· ἔτσι δίνεται η ἐντύπωση ὅτι η βία ἐμπεριέχει ἕνα εἶδος ἀρετῆς, ἀμφισβητεῖται ὁμως αν η βία εἶναι δίκαιο πράγμα (γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἄλλοι πιστεύουν⁵⁸ ὅτι δίκαιο εἶναι η εὐμένεια προς τον ἀσθενέστερο, ἐνῶ ἄλλοι ὅτι δίκαιο εἶναι τὸ να εξουσιάζει ο ἰσχυρότερος). Ἐπειδὴ αὐτές οἱ γνώμες δίστανται, δεν σημαίνει ὅτι ἔχουν κάποιον ἰσχυρὸ ἢ πιθανὸν ἔρεισμα οἱ ἄλλες

ἄτεροι λόγοι, ὡς οὐ δεῖ τὸ βέλτιον κατ' ἀρετὴν ἄρχειν καὶ δεσπόζειν. ὅλως δ' ἀντεχόμενοί τινες, ὡς οἴονται, δικαίου τινός (ὁ γὰρ νόμος δίκαιόν τι) τὴν κατὰ πόλεμον
 25 δουλείαν τιθέασι δικαίαν, ἅμα δ' οὐ φασιν· τὴν τε γὰρ ἀρχὴν ἐνδέχεται μὴ δικαίαν εἶναι τῶν πολέμων, καὶ τὸν ἀνάξιον δουλεύειν οὐδαμῶς ἂν φαίη τις δοῦλον εἶναι· εἰ δὲ μὴ, συμβήσεται τοὺς εὐγενεστάτους εἶναι δοκοῦντας δούλους εἶναι καὶ ἐκ δούλων, ἐὰν συμβῆῖ πραθῆναι ληφθέντας. διόπερ αὐτοὺς οὐ βούλονται λέγειν δούλους,
 30 ἀλλὰ τοὺς βαρβάρους. καίτοι ὅταν τοῦτο λέγωσιν, οὐθὲν ἄλλο ζητοῦσιν ἢ τὸ φύσει δοῦλον ὅπερ ἐξ ἀρχῆς εἴπομεν· ἀνάγκη γὰρ εἶναι τινὰς φάναι τοὺς μὲν πανταχοῦ δούλους τοὺς δ' οὐδαμοῦ. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ εὐγενείας· αὐτοὺς μὲν γὰρ οὐ μόνον παρ' αὐτοῖς εὐγενεῖς ἀλλὰ
 35 πανταχοῦ νομίζουσιν, τοὺς δὲ βαρβάρους οἴκοι μόνον, ὡς ὅν τι τὸ μὲν ἀπλῶς εὐγενὲς καὶ ἐλεύθερον τὸ δ' οὐχ ἀπλῶς, ὥσπερ καὶ ἡ Θεοδέκτου Ἑλένη φησὶ

“θεῖον δ' ἀπ' ἀμφοῖν ἔκγονον ῥίζωμάτων
 τίς ἂν προσειπεῖν ἀξιώσειεν λάτρην;”

ὅταν δὲ τοῦτο λέγωσιν, οὐθενὶ ἄλλ' ἢ ἀρετῇ καὶ κακίᾳ διορίζουσι τὸ δοῦλον καὶ ἐλεύθερον, καὶ τοὺς εὐγενεῖς καὶ
 1255b τοὺς δυσγενεῖς. ἀξιοῦσι γὰρ, ὥσπερ ἐξ ἀνθρώπου ἀνθρώπου καὶ ἐκ θηρίου γίνεσθαι θηρίον, οὕτω καὶ ἐξ ἀγαθῶν ἀγαθόν. ἢ δὲ φύσις βούλεται μὲν τοῦτο ποιεῖν πολλάκις, οὐ μέντοι δύναται.
 5 ὅτι μὲν οὖν ἔχει τινὰ λόγον ἢ ἀμφισβήτησις, καὶ οὐκ <ἀεί> εἰσιν οἱ μὲν φύσει δοῦλοι οἱ δ' ἐλεύθεροι, δηλον,

ἀπόψεις, ὅτι δηλαδή δεν πρέπει ο ἀνώτερος στην ἀρετὴ να κυριαρχεῖ καὶ να διαφεντεύει. Ορισμένοι ὅμως ολοκληρωτικά ἀντίθετοι, που πιστεύουν στη δικαιοσύνη (πράγματι ο νόμος περιέχει κάποιο δίκαιο), δέχονται ὡς δίκαιη τὴν υποδούλωση στον πόλεμο. Συγχρόνως ὅμως ἀντιφάσκουν, γιατί αὐτὴ καθαυτὴ ἡ αἰτία του πολέμου μπορεῖ να εἶναι ἀδίκη· ἀπὸ τὴν ἄλλη σε καμιά περίπτωση δεν θα μπορούσε να ἰσχυριστεῖ κάποιος πως εἶναι δούλος ἓνας ἀνθρώπος που δεν του ἀξίζει ἡ δουλεία. Διαφορετικά θα συμβεῖ ὅσοι θεωροῦνται εὐγενέστεροι να θεωρηθοῦν δούλοι καὶ ὅτι κατὰγονται ἀπὸ δούλους, ἀν συμβεῖ να αἰχμαλωτισθοῦν καὶ να πουληθοῦν. Γι' αὐτὸ ἀποκαλοῦν δούλους μόνον τοὺς βαρβάρους. Πάντως ὅταν το λένε, δεν κάνουν ἄλλο τίποτα ἀπὸ το να ἀναζητοῦν τοὺς ἐκ φύσεως δούλους, ὅπως εἴπαμε ἐξ ἀρχῆς. Ἀναπόφευκτα λοιπὸν θα πουν κάποιοι ὅτι ἄλλοι εἶναι παντοῦ δούλοι, ἐνῶ ἄλλοι πουθενά. Το ἴδιο ἰσχύει καὶ για τὴν εὐγένεια· οἱ εὐγενεῖς θεωροῦν τοὺς εαυτοὺς τοὺς εὐγενεῖς ὄχι μόνον στην πατρίδα τοὺς, ἀλλὰ παντοῦ, ἐνῶ τοὺς εὐγενεῖς βαρβάρους τοὺς θεωροῦν εὐγενεῖς μόνον στην πατρίδα τοὺς. Ὑποθέτουν λοιπὸν ὅτι ἄλλοι εἶναι ἀπόλυτα εὐγενεῖς καὶ ἐλεύθεροι, ἐνῶ ἄλλοι ὄχι ἀπόλυτα, ὅπως ἄλ-
 λωστε λέει καὶ ἡ «Ἑλένη»⁵⁹ του Θεοδέκτη·

«ἀφοῦ καὶ ἀπὸ τοὺς δυο γονεῖς ἔχω θεϊκὴ ρίζα,
 ποῖος θα τολμούσε να με πει δούλη;»

Κι ὅταν λένε κάτι τέτοιο, θέλουν να διαχωρίσουν ἐλεύθερους καὶ δούλους, εὐγενικὴ καὶ ταπεινὴ καταγωγὴ, με βάση τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία. Ἐχουν τὴν ἀξίωση ἀπὸ καλοῦς γονεῖς να γεννιοῦνται καλὰ παιδιὰ, ὅπως ο ἀνθρώπος γεννᾷ ἀνθρώπο καὶ το θηρίο γεννᾷ θηρίο. Καὶ ἡ φύση θέλει πολλές φορές να το κάνει, ἀλλὰ δεν μπορεῖ⁶⁰.

Ἡ παραπάνω ἀμφισβήτησις ἔχει λοιπὸν κάποια δικαιο-
 λογία, κι ὅτι δεν εἶναι πάντα ἐκ φύσεως ἄλλοι ἐλεύθεροι καὶ ἄλλοι δούλοι⁶¹, εἶναι φανερό· κι ὅτι ἐπίσης σε ορισμένες

καὶ ὅτι ἐν τισι διώριται τὸ τοιοῦτον, ὧν συμφέροι τῷ
 μὲν τὸ δουλεύειν τῷ δὲ τὸ δεσπόζειν [καὶ δίκαιον], καὶ
 δεῖ τὸ μὲν ἄρχεσθαι τὸ δ' ἄρχειν ἢ πεφύκασιν ἀρχὴν
 ἄρχειν, ὥστε καὶ δεσπόζειν, τὸ δὲ κακῶς ἀσυμφόρως
 10 ἐστὶν ἀμφοῖν (τὸ γὰρ αὐτὸ συμφέροι τῷ μέρει καὶ τῷ
 ὄλῳ, καὶ σώματι καὶ ψυχῇ, ὁ δὲ δοῦλος μέρος τι τοῦ
 δεσπότου, οἷον ἐμψυχόν τι τοῦ σώματος κερχωρισμένον δὲ
 μέρος· διὸ καὶ συμφέρον ἐστὶ τι καὶ φιλία δούλῳ καὶ
 δεσπότῃ πρὸς ἀλλήλους τοῖς φύσει τούτων ἡξιωμένοις,
 15 τοῖς δὲ μὴ τοῦτον τὸν τρόπον, ἀλλὰ κατὰ νόμον καὶ
 βιασθεῖσι, τούναντίον).

7. Φανερόν δὲ καὶ ἐκ τούτων ὅτι οὐ ταυτόν ἐστι
 δεσποτεία καὶ πολιτικὴ, οὐδὲ πᾶσαι ἀλλήλαις αἱ ἀρχαί,
 ὥσπερ τινὲς φασιν. ἢ μὲν γὰρ ἐλευθέρων φύσει ἢ δὲ
 δούλων ἐστίν, καὶ ἢ μὲν οἰκονομικὴ μοναρχία (μοναρχία
 20 χεῖται γὰρ πᾶς οἶκος), ἢ δὲ πολιτικὴ ἐλευθέρων καὶ ἴσων
 ἀρχή· ὁ μὲν οὖν δεσπότης οὐ λέγεται κατ' ἐπιστήμην,
 ἀλλὰ τῷ τοιόσδ' εἶναι, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ δοῦλος καὶ ὁ
 ἐλεύθερος. ἐπιστήμη δ' ἂν εἴη καὶ δεσποτικὴ καὶ δουλι-
 κή, δουλικὴ μὲν οἷαν περ ὁ ἐν Συρακούσαις ἐπαίδευεν
 ἐκεῖ γὰρ λαμβάνων τις μισθὸν ἐδίδασκε τὰ ἐγκύκλια
 25 διακονήματα τοῖς παιδαῖ· εἴη δ' ἂν καὶ ἐπὶ πλείον τῶν
 τοιούτων μάθησις, οἷον ὀφροποικὴ καὶ τᾶλλα τὰ τοιαῦτα
 γένη τῆς διακονίας. ἐστὶ γὰρ ἕτερα ἑτέρων τὰ μὲν
 ἐντιμότερα ἔργα τὰ δ' ἀναγκαϊότερα, καὶ κατὰ τὴν
 παροιμίαν "δοῦλος πρὸ δούλου, δεσπότης πρὸ δεσπό-
 30 του". αἱ μὲν οὖν τοιαῦται πᾶσαι δουλικαὶ ἐπιστήμαί εἰσι·

περιπτώσεις ἔχει ξεκαθαριστεῖ αὐτό, ὅταν ἄλλος ἔχει συμ-
 φέρον να εἶναι δούλος καὶ ἄλλος να εξουσιάζει· καὶ εἶναι
 δίκαιο, ἀλλὰ καὶ πρέπει, ἄλλος να υπακούει καὶ ἄλλος να
 ασκεί τὴν εξουσία, γιὰ τὴν οὗοία γεννήθηκε, ἄρα καὶ τὴν
 εξουσία τοῦ κυρίου. Ἀλλὰ ἡ κακὴ χρῆση τῆς εξουσίας
 βλάπτει καὶ τοὺς δύο⁶² (γιατὶ τὸ ἴδιο συμφέρον ἔχουν καὶ
 τὸ μέρος καὶ τὸ ὄλο, καὶ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ ὁ δοῦλος
 εἶναι μέρος τοῦ κυρίου, σαν ἐμψυχο μέρος τοῦ σώματος,
 ἀλλὰ χωρισμένο. Γι' αὐτὸ καὶ ὑπάρχει κάποιο συμφέρον⁶³
 καὶ φιλία ἀνάμεσα στοὺς ἐκ φύσεως δούλους καὶ τοὺς
 κυρίους, ἐνῶ ὅταν ἡ σχέση βασίζεται στὸν νόμο καὶ τὴ
 βία συμβαίνει τὸ ἀντίθετο).

7. Ἀπὸ αὐτὰ γίνεται φανερό⁶⁴ ὅτι ἡ εξουσία τοῦ ἀφέντη
 δὲν εἶναι ἴδια με τὴν εξουσία τοῦ πολιτικοῦ, οὔτε γενικά ἡ
 μία εξουσία εἶναι σαν τὴν ἄλλη, ὅπως υποστηρίζουν ορι-
 σμένοι. Ἡ δεύτερη ἀφορὰ τοὺς ἐκ φύσεως ἐλευθέρους, ἐνῶ
 ἡ πρώτη τοὺς ἐκ φύσεως δούλους· ἡ διοίκηση τοῦ οἴκου
 εἶναι μοναρχία (κάθε οἰκογένεια διοικεῖται ἀπὸ ἑνᾶν), ἐνῶ
 ἡ πολιτικὴ εἶναι εξουσία ἐλευθέρων καὶ ἴσων ἀνθρώπων. Ὁ
 ἀφέντης⁶⁵ λέγεται ἀφέντης ὄχι ἐπειδὴ κατέχει τὴν ἀντί-
 στοιχὴ ἐπιστήμη, ἀλλὰ γιὰτὶ εἶναι ἀφέντης, τὸ ἴδιο ἰσχύει
 καὶ γιὰ τὸν δούλο καὶ τὸν ἐλεύθερο. Μπορεῖ ὁμως να
 ὑπάρξει ἐπιστήμη καὶ γιὰ τὸν ἀφέντη καὶ γιὰ τὸν δούλο·
 καὶ ἡ μὲν ἐπιστήμη τῶν δούλων εἶναι ἐκεῖνη που δίδασκε ὁ
 Συρακούσιος⁶⁶, γιὰτὶ ἐκεῖ ἐπαίρνε μισθὸ καὶ δίδασκε στοὺς
 δούλους ὄλες τὶς καθημερινὲς φροντίδες. Καὶ αὐτὴ ἡ γνώση
 μποροῦσε να ἐπεκταθεῖ καὶ σε περισσότερα πράγματα,
 ὅπως γιὰ παράδειγμα στὴ μαγειρικὴ καὶ στὶς υπόλοιπες
 παρόμοιες φροντίδες. Ἀλλες ἀπὸ τὶς ἀσχολίες τῶν δούλων
 εἶναι πιο τιμητικὲς, ἄλλες πιο ἀναγκαῖες, σύμφωνα με τὴν
 παροιμία, (υπάρχουν κύριοι καὶ κύριοι, δούλοι καὶ δούλοι).
 Ὅλες αὐτὲς οἱ γνώσεις εἶναι γνώσεις δούλων· ἡ γνώση τοῦ